لە وڵاتی تاوانبارانەوە بۆ وڵاتی قوربانیان.. عەلی مەحمود محەمەد

هەموو سیاسییەك, سەركردەیەك, تەنانەت سستەم و حوكمڕانیەك رۆژی روتكردنەوەی دێت, پۆشاكی تەلیسم و پیرۆزی لەبەر بكرێتەوە, چۆنە ئاوا نمایش بكرێت, پێویستە سیاسیەكانی كوردیش روت بكرێنەوە لە بەردەم دادوەری, ئەوەی كردویانە لە وێنای ئەوانەوە نمایش بكرێن, پێویستە هەموویان وەك خۆیان بە روت و قوتی ببینین, تا بزانین ئەمانە لە دنیای راستیدا چۆنن.

تۆڵە لە مێژوو

چۆن 3ی ئابی 2014 بۆ كوردستان, مێژوویيكی جیای لە رابردووی بە دنیا بەرهەم هێنا, لە پەیوەندی نێوان موسڵمانان و ئێزیدیيە كوردەكان و پێكهاتە ئاینیەكانی دی لەناو خۆی كۆمەڵگای كوردستان, ئیتر لەو مێژووە بەدواوە داگیركردنی خاك و كوشتن و كۆیلەكردنی ژنانی ئێزیدی و غەیرە موسڵمانان بۆ پیاوانی موسڵمانی كورد, پیرۆزیی و رەوایی نەما, بۆتە شەرمەو نەنگی, لایەنگرانیشی ناوێرن بە ئاشكرا ئیدعای پیرۆزی بۆ بكەن, تەنانەت كەوتونەتە بەر داگای مێژوو, لە ئاستی جیهانیش كوشتنی جۆرج فلۆید لە 25ی ئایاری 2020 لە شاری مینیاپۆلیسی ئەمریكا, مێژووی پێنج سەدەی رابردووی رۆژئاوای هەڵتەكاند, 25ی ئایار كودەتایەكی شۆشگێڕانە بوو بەسەر مێژوودا, ئەمە سەرەتایەكە بۆ پێداچونەوە بە رابردوو و هەڵسەنگاندنی نوێی پیرۆزی ورەوایەتیەكانی رابردوو, تەواو رۆژئاوای روت كردەوە, هەموو ناشرینیەكانی خستە بەردەم خەڵك, لە 16ی حوزەیران لەگەڵ دوا بڕیار لەسەر دادگایی ئەفسەری پۆلیس دیریك شۆفین, یەكجاری سستەمی دادوەری و وڵاتی خەونی ئازادی روت دەكرێتەوە, دیاردەی جۆرج فلۆیدەكان لە كات و شوێنی جیای جیهان بەردەوام دەبن, بە كۆیانەوە مێژوویەكی نوێ بۆ مرۆڤایەتی دەنووسرێتەوە, مرۆڤانەتر و راستتر لەو مێژووەی كە تا ئێستا دەسەڵاتداران نوسیویانەتەوە, مێژوویەك هیچی لەبەردا نەبێت روت و قوت و بێ جوانكاری درۆزنانەی دەسەڵاتداران. كوشتنی جۆرج فلۆید, بووە فاكتەر بۆ ئەوەی گفتوگۆ لەسەر رابردووی سستەمی كۆیلەداری و داگیركاری بكرێتەوە, لە لوتكەی ئەمانەشدا رۆڵی كەسە مێژوویەكان

لەو تاوانانە دیاریکرا, کە لای رۆژئاواییەکان هێمای سەروری بوون, هەموویانی خستە ژێر پرسیارەوەو روتیانی کردەوە, هەموو ئەو مۆنمێنت و پەیکەرانەی پەیوەندیان بە رەگەز پەرستی و کۆیلەدارییەوە هەبوو, لە ناکاودا هەمووخۆیان لەناو زبڵدانەکان بینییەوە, تەنها لە بەریتانیا 60 پەیکەر دیاریکرا بۆ شکاندن, لە بەرامبەردا رستگەرا نەتەوەییەکان وەك نایجل فاراج دژ بەم کارە وەستایەوە و رایگەیاند ئەوانە ئینتمایان بۆ بەریتانیا نییە, لە ئەمەریکاش بە بەهانەی ئینتیماوە دژ بە بزووتنەوەکە وەستایەوە.

ئەفلاتون و ئەرستۆ دوو ناوە گەورەکەی فەلسەفەو رۆشنبیری کۆیلەداریان پیرۆز کردووە, بۆیە دەکەونە بەر تیغی مێژووە نوێکەو رزگاریان نابێت, گاندی سەر بە چینی براهما بووەو باوەڕی بە سستەمی کاستاتی هیندۆسی هەبوو, چەندە ئاشتی خواز بێت, چەندە روت و قوت و لاوازو چاوی کز بێت, چەندە گۆچانەکەی باریك بێت.چێە زەیتوونەکان دەستی چەندە سەوزو زۆر بن, خۆشەویستی و بەرگی پیرۆزی براهمایی دادی نادات و دەبێت بچێتە بەر دادگاییکردنی سستەمی زاڵمانەی کاستاتی هیندۆسی, پەیکەرەکەی لە حەرەمی زانکۆی غانا لادرا, بەهۆی ئەوەی ناوبراو بە ئەفریقیەکانی وتووە دواکەوتوون. لە بالتیمۆری هەرێمی ماریلاندی ئەمەریکا خۆپیشاندەران پەیکەری کریستۆفەر کۆڵۆمبسیان شکاند و فڕێیان دایە ئۆقیانووسی ئەتڵەسییەوە, کۆڵۆمبسێك رۆژئاوای کردە کەڵەگای جیهان, سەرچاوەی نیعمەت و خشڵ و زێڕو خاکی پان و بەرین و بەبەرەکەتی تازە دۆزراو بوو بۆیان, کەچی ئەمڕۆ پەیکەرەکان وەك شێرە بەفرینە لەبەردەم نەوەی کۆیلەکان دەتوێتەوەو بێڕێزی پێ دەکرێت, تەنانەت ئاڵای ئەمەریکاش سوتێنرا لە سەردەمی هێزی یەکەمی ئەمەریکا دا. وێڵسن سەرۆکی 28ەمینی ئەمەریکا, لە کاتی خۆی زۆرترین رێزو خۆشەویستی هەبوو, کەچی لە رێکەوتی 27-6-2020دا زانکۆی برینستۆن لە ولایەتی نیوجیرسی ئەمەریکا ناوی لەسەر بەشی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان هەڵگیرا, بەهۆی سیاسەتی رەگەزپەرستانەی بەرامبەر بە رەش پێستەکان.

تاوانی راستیزم چەرچڵیشی گرتەوە, نە سەرکەوتنەکانی جەنگی جیهانی دووەم و نە نۆبڵی ئەدەبەکەی فریای نەکەوت, چونکە پشتیوانی داگیرکاری هیندستانی کردووە. لە شاری ئەنتڤرپنی بەلجیکاش پەیکەری لیبۆلدی دووەم لادرا, کە لە ساڵانی 1865 بۆ 1909 حوکمی وڵاتی کرد, چونکە لە نێوان ساڵانی 1885 بۆ 1909 زیاتر لە 10 بۆ 15 ملیۆن کۆنگۆیی لە ماوەی دەسەڵاتیدا کوژران, پەیکەرەکەی بە پەیکەری یاریزانێکی تۆپی پێی ناوداری شارەکە بەناوی تۆبی ئەلدرڤیلد

گۆڕایەوە. کۆڵۆمبییەکان لە ڕێکەوتی 2021-4-28 پەیکەری سیباستیان دی بیلالکازار لە شاری سانتیاغو دی کالی , سێیەم گەورە شاری وڵات روخاند, کە بنیات نەری شارەکە بوو لە ساڵی 1536ی زاینی, وەك هێمایەك بۆ داگیرکاری ئیسپانەکان سەیر دەکرا.

بەم شێوەیە لە زۆر وڵات وەك رمانی پولی دێمینە, پەیکەرو ناوی لایەنگرانی ستەمی کۆیلایەتی و راستەکان داڕمان, هێشتا ناوێکی زۆری دی ماوە, بە چاوی سوکەوە سەیری رەش پێستەکانیان لە قالبی ئاینیدا کردووە, بچنە ئەو فەرهەنگە نەفرەتییەوە. هاوکات هەموو هێماکانی حکومەتی کۆنفدرالی باشوری ئەمەریکا لادران, چونکە دژ بە هەڵوەشاندنەوەی ستەمی کۆیلەدری بوون لە ساڵی 1861 دا, ئاڵای کۆنفدراڵی لە ولایەتەکانی باشور هەموو داگرتران. ئەمانە بە پراتیك نووسینەوەیەکی نوێی مرۆڤانەی مێژوو بوو, نەك وەك ئەوەی ترامپ وتی” وێران کردنی مێژوو”. سەرۆکی فەڕەنساش دەستخۆشی لە تانەر ئەکچام مێژووناسی تورك کرد کە لە پەرتوکێکدا بە بەڵگەوە سەلماندویەتی دەوڵەتی عوسمانی فەرمانی دابوو بە جینۆسایدی ئەرمەنەکان, ناوبراو لە پەرتوکەکەیدا فەرمان و بڕیارەکانی خەلافەتی عوسمانی بۆ ئەنجامدانی کۆمەڵکوژی بڵاو کردەوە, وەك سەلماندنی ئەنجامدانی کۆمەڵکوژی بە نەخشە لە لایەن دەوڵەتەوە.

ئەم شێوە نووسینەوە مرۆڤانەیەی مێژوو دەبێتە رێبازو قوتابخانەی داهاتوو, نەك تەنها مێژووە دەستکردەکانی چینە باڵادەستەکان, بەڵکە تەواوی ئەفسانە پیرۆزەکانیش رادەماڵێت. ئێمەش رۆژێك دەبینە بەشێك لەو قوتابخانە مرۆییەی مێژوو, بۆیە چەندە زوو پێی بگەین, زووتر مێژوو رزگار دەکەین لە درۆ, تا مێژوو لە درۆ رزگار نەکەین ناتوانین بۆ پێشەوە بڕۆین, بە مێژووی درۆوە کە سیاسییەکان نووسیویانە, داهاتوومان نابێت, ئەم رزگارییە تەنها بە روتکردنەوەی سیاسییەکان دەبێت لە بەردەم ئاوێنەی دادوەری, بۆ ئەوەی وەك هەن نیشان بدرێن, نەك وەك ئەوەی خۆیان نمایش دەکەن. دەستەبرژێری سیاسی کورد لە مێژوو دەترسن, دەیانەوێت بە سەرکوتکردن بەرەو روی دەرخستنی راستییەکانی ببنەوە, بە یاداوەری نا راست خۆیان لە هەڵەو تاوان و پێشێلکارییە زەقەکانی رابردوو پاك بکەنەوە.

لەم روانگەیەوە وەك بەشێك لە خۆزانی مرۆڤایەتی, دەتوانین مێژوویەکی نوێ بۆ کوردستان بنووسینەوە, لەسەر پایەی راستییەکانی رابردوو و مێژوو, لە سەرەتاوە بە دیدێکی مرۆیانە بڕوانینە کارو کردەوەی بزوێنەرانی ئەو مێژووە, کە خۆی لە ئەکتەرە چالاکەکانی

کۆمەڵگا کە بە سەرکردە سیاسیەکان ناو نراون دەبینێتەوە, چۆن ولسن و کۆلۆمبس و گاندی و چەرچڵ و فرانکۆ و ... چۆن جارێکی دیکە لە دیدێکی مرۆڤانەتر لە رابردوو خوێنرانەوە, بزانین ئەم ئەکتەرانەی کوردیش پەپولە بوونە یان تاوانکار؟, لێرەوە دور لە رق و قینەو سۆز بۆی بچین, بە حەقیقەتی خۆیانەوە تەسلیم مێژوویان بکەین, کارەکانیان بخەینە بەردەم لێکۆڵینەوەی وردو پشکنینی یاسایی و روتیان بکەینەوە لەبەردەم ئاوێنەی رابردوو, تا ئەم راستیە دەرنەخەین, ئەوا مێژوو زوڵم لە قوربانیان دەکات, یاداشتە درۆینەکانی ئەوان دەبنە راستی مێژوویی, پێویستە ناچار بکرێن بەرپرسیارێتی بەرامبەر بە رابردوو قەبوڵ بکەن.

تاوان یەك پێوەری هەیە ئەویش دادوەرییە, بەو پێوەرە حەقیقەتی یاساییەکەی دیاریدەکرێت و دەپێورێت لە ئاستی جیهانی, ئەگەر سزاکانیش جیاواز بن, جیاوازی ناکات لە ناسنامەی بکەر لە هەموو روەکانەوە, گرنگ کەسی تۆمەتبار پاش ساغبونەوەی تۆمەتەکان لە سزا رزگاری نەبێت, لێرەدا دوو نموونە دێنمەوە, لەسەر نەبوونی جیاوازی لە نێوان پێگەی تۆمەتبار دەسەڵاتدار بێت یان ئۆپۆزسیۆن, تەنانەت ئەگەر دەسەڵات نەفرەت لێکراویش بێت بۆ وڵاتانی باڵادەستی جیهانی " هاشم تاجی سەرۆك پێشوی کۆسۆڤۆ و سەرۆکی سوپای رزگاری کۆسۆڤۆو سێ لە هاوڕێکانی, رابەرایەتی خەباتی چەکداری گەلی کۆسۆڤۆی کرد, بۆ گەیشتن بەوەی پێی گەیشتن, تۆمەتی تاوانی جەنگ و تاوانی دژی مرۆڤایەتی بەرەو رویان کرایەوە, کە خۆی لە 100 تاوان دەبینێتەوە, لە نێوان ساڵانی 1998 و 1999 ئەنجامی داون, لە کوشتن, بێسەروشوێنکردن, چەوساندنەوەو ئەشکەنجەدان, لە 6ی نۆڤەمبەری 2020ەوە لە زیندانی دادگای تایبەت بە کۆسۆڤۆیە لە وڵاتی هۆڵەندا, چاوەڕوانی دادگاییکردنە, نموونەی دووەم لە ڕۆژی دووشەممە 2009-5-18 بەحر ئیدریس ئەبوقردە, سەرۆکی بەرەی بەرگری یەکگرتووی دارفۆر ئامادەی بەردەم دادگا بوو لە شاری لاهای هۆڵەندا, ناوبراو لەگەڵ دوو سەرکردەی دارفۆری دیکە کە لە لایەن دادگای تاوانی نێودەوڵەتیەوە" ئای سی سی" تۆمەتبار کران بە ئەنجامدانی تاوانی جەنگ بە پەلاماردانی هێزەکانی ئاشتی پارێزی سەر بە یەکێتی ئافریکا لە دارفۆر لە ساڵی 2007, کە لەو پەلامارەدا 12 کەس لە هێزەکانی ئاشتی پارێز گیانیان بەختکردووە, لە تشرینی دووەمی ساڵی 2008, داواکاری گشتی لوریس مۆرینۆ ئۆکامبۆ بڕیاری دەستگیر کردنی سیان لە سەرکردە سەربازیەکانی دارفۆری دەرکرد بە تاوانی هێرشی ناوبراو, هێرشی بۆ سەر هێزەکانی ئاشتی پارێزیان بە تاوانی گەورە ناوزەد کرد, دواتر لە پرۆسەی دادگاییکردنەکە قردە بێ تاوان

دەرچوو, ئازایانە چووە بەردەم دادگا”, مەبەست لەم دوو نموونەیە جیاوازی نەکردە لە نێوان بەرهەڵستکاری و حکومەت لە سزای تاوان, لە هەردوو وڵاتەکە سەرۆك کۆمارەکانیان لە لایەن کۆمەڵگای نێودەوڵەتییەوە تۆمەتبار کرابون” میلۆسۆفیج و عومەر بەشیر”, کەچی ئۆپۆزسیۆن و دەسەڵات وەك یەك مامەڵەیان لەگەڵدا کراوە بەرامبەر بە گومانی تاوانەکان و دادپەروەری, کە جەنگ دەستی پێکرد, نەك دادپەروەری کۆتایی نایات, بەڵکە دادوەری چاوەکانی تیژتر دەبن, جەنگیش یاسای خۆی هەیە, دەبێت بە پێی یاساو پێوەرەکانی خۆی هەڵسوکەوت بکرێت نەك یاسای جەنگەڵ.

پایەی دادپەروەری جیهانی

پایەی دادپەروەری جیهانی لەسەر سێ کۆڵەکە راوەستاوە, ئەوانیش بریتین لە” دادپەروەری, راستی, قەرەبووکردنەوە”, دادپەروەری لە لێکۆڵینەوە لە هەموو تاوانەکان بێجیاوازی و لێپرسینەوە لە هەموو گومانلێکراوانی تاوانەکان لە دادگایەکی دادپەروەردا بۆ چاوپۆشی لە کەس, کە مافەکانی هەردوولا پارێزراو بن بۆ لاسەنگی, بە مەرجێك لە کۆتایی پرۆسەکە تاوانبار لە سزا رزگاری نەبێت. هەرچی راستیەکانە, پێویستە قوربانیەکان و کەسوکارەکانیان و کۆمەڵگەش هەموو راستیەکان سەبارەت بە تاوانەکان کە بەرامبەریان کراوە بزانن, هاوکات دەسەڵات پێویستە هەموو راستیەکان و گوتەی هەموو لایەنەکانی تاوانەکان بە فەرمی لە کەناڵەکانی بڵاو بکاتەوە وەك راستی دانیان پێدا بنێت, دان نەنان بە راستیەکان وەك مێتەکە وایە متمانە ناهێڵێت و حەقیقەتەکان دادەپۆشێت, کۆمەڵگا دەخاتە بواری نا جێگیرییەوە. لە کۆتادا قەرەبووکردنەوەی قوربانیان و خێزانەکانیان لە روی مادی و مەعنەوەیەوە بۆ سەرلەنوێ بنیات نانەوەی ژیانیان و لە بیر بردنەوەی تاوانەکان بەشێکی گرنگی پرۆسەکەیە, بۆ قەرەبووکردنەوەی مادی و مەعنەوی دادپەروەری لاسەنگ دەبێت.

دادپەروەری یەك پاکێجە لە جیهان, تاوانە گەورەکان یەك پێناسیان هەیە, لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دی ناگۆڕێت, یەك پێوەری ستانداردی جیهانیان هەیە, کە پایەکەی لەسەر بنەماکانی دادگای تاوانی نێو دەوڵەتی و جاڕنامەی گەردونی مافی مرۆڤ و رێکەوتنامەی جنێف و مافی مرۆیی جیهانی راوەستاوە, ئیبراز کردنی کۆمەڵکوژیەك و فەرامۆش کردنی دانەیەکی تر، بە پێی هێزو فاکتی بەرژەوەندی ئەو لایەن و دەوڵەتەی لە پشتی وەستاوە, پێچەوانەی دادپەروەرییە, هاوکات کارێکی نا ئەخلاقیشە, نموونە کورد و ئیگۆر لەمڕۆی جیهان.

کولانەوەی برین

باسکردنی تاوانە زەقەکانی رابردووی کوردستان, بەشێك نییە لە کولاندنەوەی برین وەك لایەنگرانی تاوانکاران ئاماژەی پێدەدەن, برینەکەی ئەوان لە پێناو دەرباز بوونە لە سزا, باس نەکردن و رێگا گرتن لە باسکردنی تاك بە تاکی تاوانەکان و گەڕاندنەوەی دادپەروەری, بۆ خۆی بەشێکە لە تاوان و برینە راستەقینەکەیە, نەبوونی دادپەروەری برینێکی قوڵە لە جەستەی دەسەڵات, مرۆڤەکان لە کەرامەتدا یەکسانن باوەڕو پێگەی چینایەتی و پلەو پۆستیان هەرچیەك بێت, بۆیە پێویستە بێجیاوازی لە هەموو تاوانەکان رابردوو بکۆڵرێتەوە, کەرامەت بۆ قوربانیان بگەڕێنرێتەوە, دادپەروەری دژ بە ئاشتەوایی نییە, بەڵکە ئەوە ئاشتەواوی کۆمەڵایەتییە بۆ دادپەروەر نایاتە دی, نرخی مرۆڤەکان و سزای تاوانەکان لەسەر بنچینەی ئینتمای سیاسی و ناوچەیی و حیزبی و عەشیرەتی دیاری ناکرێن, بەڵکە هەموو لەهەمبەر یاساو دادوەریدا دەبێت یەکسان بن, هیچ کەسێك لەوانەی لە تاوانەکاندا دەستیان هەبووە لە لێکۆڵینەوەکان بەدەر ناکرێن, بەهۆی پێگەی کۆمەڵایەتی و ئابووری و پۆستی سیاسی و حیزبیەوە, رابردوو لەسەر شانۆی هەنووکەیە, تاوانەکان ناسڕێنەوە بەهۆی پۆست و پارێزبەندی سیاسیەوە, دەبێت دادپەروەری بۆ قوربانیان بگەڕێتەوە, هەر کەسێك و هەڵگری هەر ئاین و بیروباوەڕێکی سیاسی بێت قوربانی, حەرامیش نییە و بگرە ئەرکی چالاکوانانی مافی مرۆڤە بێجیاوازی لە نێوان بکەرەکان و پێگەی سیاسی و جەماوەری ئێستایان دۆسیەکان بجوڵێنن, لێ بەش بەش کردنی تاوان کارێکی نا ئەخلاقییە, نابێت هیچ لاپەڕەیەکی تاوانی رابردوو لە تاریکیدا بمێنێتەوە, لە کاتێکدا مێژووی 6 دەیەی رابردوومان تژییە لە تاوانی زەقی سیاسیەکان تا ئاستی تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی و تاوانی جینۆسایدیش لە هەندێك کاتدا, زیاتر لەوەی هاشم تاجی ئەنجامی دابوو, کارەساتی گەورە شاردنەوەی برینە بەناوی نەکولانەوە, وە درێژکردنەوەی تەمەنی برینەکانە تا ئاستی شێر پەنجە و مەرگ, تا ئاشتی لە گەڵ رابردو رانەگەیەنرێت, دوا رۆژ بنیات نانرێت, نابێت دادوەری لە ژێر دەسەڵاتی سەرکەوتوواندا بێت, سیاسەت رۆڵ ببینێت لە یەکلاکردنەوەی دادوەری بە قازانجی براوەکان, جیاکاری بکرێت لە نێوان کەیسەکان, دادوەری بە یەك دوورایی لە هەمووانەوە بێت, وەك یاسای نێو دەوڵەتی دیاریکردووە , تاوانە زەقەکان کات و شوێن نابێتە رێگر لەبەردەم داواکردنی سزادانی بڕیاردەران, بکەران و هاندەرانی, بەشدارانی.

دەسەڵاتی کوردستان, نایەوێت دەرگای هیچ لێپرسینەوەیەك لە رابردوو

بکرێتەوە, بەناوی ئاشتەواییەوە, ئەمەش پێشێلی مافی قوربانیانە, پێویستە گوێ بۆ قوربانییەکان رابگرترێت, رۆشنبیری لێپرسینەوە پشتیوانی لێبکرێت, راستییەکانیان بۆ ئاشکرا بکرێت, قەرەبووی قوربانیان بکرێتەوە, تاوانباران لە سزا رزگاریان نەبێت. دیارە سستەمی دادوەری بەهێز نەبێت , تاوانکار لە سزا دەربازی دەبێت, تاوانەکان چەندە کۆن بن, گرنگە وەبیر بهێنرێنەوە , کۆمەڵگا ل گەڵ رابردوو ئاشت بکرێنەوە, ماف بۆ زۆرلێکراوان بگەڕێنرێتەوە, چونکە ئەگەر تاوانکار لە سزا رزگاری ببێت, ئەوا لە داهاتوودا بەردەوام دەستی بۆ تاوانی دیکە دەخورێت.

مانەوەی برین و چارەسەرنەکردنی نەخۆشی, یانی بەرداوامیدان بە کولانەوەو پەروەردە کردنی میکرۆبی زیان بەخش لە جەستەی گەلدا, کەسی تاوانکار هەڵگری میکرۆب و ڤایرۆسی کوشندەی تاوانە, چونکە تا برین بوونی هەبێت لە جەستەدا کولانەوەش بەردەوام دەبێت, گوزارشتە لە نەخۆشی جەستە, جەستە بۆ خۆی برینی کوشندەی تێدا نەبێت, کولانەوە بوونی نابێت, کولانەوەو برین جوتەن, بۆ یەکتری هەڵناکەن, باشترین ڕێگا چارەسەرکردنی برینە لە ڕێگای دادپەروەرییەوە, بوونی برین دەریدەخات مرۆڤەکە تەندروست نییەو توانای گەشەی نییەو بەرەو مەرگ دەڕوات, وە چارەسەری ئەمەش لای خەڵکی نییە, بەڵکە لای دادپەروەرییە, چەپڵە تاوان ناسڕێتەوە, تەنها دادوەرییە دەیسڕێتەوە, دورینەوەی دەمەکان و هەڕەشەی باس نەکردنی نەخۆشیەکە چارەسەر نییە, بەڵکەچارەسەر لای سزادانی ئەو کەسەیە تاوانی ئەنجامداوەو نەخۆشی تاوان لە جەستەیایەتی و هەڵگری ڤایرۆسی تاوانە, نابێت بوونی چەند تاوانکارێك ببێتە هۆی نەخۆشی گەلێك, باشترین چارەسەر بڕینەوەی نەخۆشیەکەیەو لە بنەڕەتەوە دەرهێنانێتی, کە خۆی لە دادگایی یاخود لە نەرمترین شێوەیدا لێبوردەیدا دەبینێتەوە.

لێبوردەییش لە نەرمترین شێوازیدا بێبەری نییە لەوەی تاوانکار وەك خۆی کە تاوانکارە نیشان بدرێت لە کۆمەڵگادا و دان بە راستیەکاندا بنێت و داوای لێبوردن بکات, لێبوردەیی لە نەرمترین شێوازیدا هەموو ئەم پرۆسانەی لە گەڵدایە, دان نان بە تاوان و داوای لێبوردنکردن و بڵاوکردنەوەی هەمووو راستیەکان. ئەگەر قوربانی ژیانی لێ سەندرابێتەوە, ئەگەر کەسوکارەکەی دادوەرییان بۆ نەگەڕابێتەوە, تاوانکار لە پێگەی تاوانبارییەوە دانی بەراستیەکاندا نەنابێت و داوای لێبوردنی نەکردبێت, ئەوە تاوانکار بەردەوام لەبەردەم چەقۆی گەڕاندنەوەی دادپەروەری و سزا داندا

دەبێت, کە ئەمەش کەمترین هەنگاوە بنرێت, بە مردنیش ئەم تارماییە لە کۆڵی نابێتەوە, چونکە دادپەروەری هەر دەگات بە راستیەکان و لە مێژوودا وەك ئەوەی هەیە تۆمار دەکرێت, وێڕای ئازاری ویژدان و دەرونی, تاوانکار خۆی دەزانێت چەپڵەی لایەنگرانی نەزان چەندە زۆر بێت, پیاهەڵدانی گەمژەکان تژی بێت و کۆمەڵگای داگرتبێت, هێزی زەبلاحی هەبێت, هژمۆنیای لە قوڵایی ئاسماندا بێت, نووسینەوەی یاداوەری درێینە تاوان ناسڕیتەوە, بچوکە لە ئاست قوربانیەکی بێدەسەڵاتدا, بەردەوام تارمایی تاوانەکە راوی دەنێن, حەقیقەت بە دوای وەڵام نەدراوەکاندا دەگەڕێت, تەنها بە پیادەکردنی دادپەروەری و گەڕاندنەوەی ماف بۆ خاوەنەکەی و وەرگرتنی سزاو و قەربوکردنەوەی قوربانیان وکەسوکارەکانیان و دان نان بە هەقیقەت چ وەك چۆنیەتی تاوانەکە وە چ وەك حەقیقەتە یاساییەکە و داوای لێبوردن کردن لە قوربانیان و زیانلێکەتووان ئازارەکە سوك دەبێت نەك کۆتایی پێ بێت, کۆتایی هاتن نییە لە روی تۆماری مێژوو لە سیڤی کەسی تاوانباردا, تاوان هەقی بەسەر ئەوەوە نییە کێ ئەنجامی داوە, پێگەی چییە لە ئێستادا و چی دەکات لە داهاتوودا, بەڵکە هەقی بەسەر کردەوەکانی رابردووەوە هەیە, تاوان کاری رابردوون, وەلێ سزاکەیان کاری ئایندەیە, کەسێك ببێتە بکەری تاوان ئەوا تاوانبارە ئیتر هەر کێیەك بێت, لەگەڵ کردارەکەدا نازناوەکە هەڵدەگریت, نکۆڵیکردن لە تاوان و پیرۆز کردنی تاوانبار بۆخۆی بەشێکە لە تاوان.

دان نان بە راستیەکان و رزگار نەبوون لە سزا

سیاسیەکانی کوردستان ویستیان لە گەڵ دان نان بە راستییەکاندا نییە, نایانەوێت روت بنەوە, دان نانی ئەوان بە راستیەکانی رابردوودا ئەستەمە, نەخوازەلا داوالێبوردن کردن و ئامادەیی بەردەم دادگا, داوای لێبوردنکردن بەرپرسیارێتی ئەخلاقییە, ئەوان فێری نەبوونە, مرۆڤ کە داوای لێبوردن دەکات خۆی بە بەرپرس دەزانێت بۆ کارێکی ناڕەوا کە لە رابردوو ئەنجامی داوە, دان نانە بەو زیانانەی کە داوێتی, وە دەربڕی ئەوەیە لە داهاتوو دوبارەیان ناکاتەوە, کە نەیکرد یانی هەمووکات ئامادەیە بۆ دوبارە کردنەوەی ئەگەر هەلی بۆ رێك بکەوێت. بۆ ئەوەی لەگەڵ رابردوودا ئاشت بنەوە هەموو ئەوانە پێویستن, نابێت بەسەر هیچیا باز بدرێت, بە هیچ جۆرێك نابێت لێبوردن بۆ تاوانی تاوانە گەورەکان دەربچێت, دەریشبچێت یاسایی نییەو ناکۆکە لە گەڵ پرنسیبە جیهانیەکان, دەبێت دان بە یاسایی تاوانەکاندا بنرێت بە پێی یاسای نێو دەوڵەتی.

گەریلاکانی فارك لە کۆڵمبیا دانیان بە راستیەکاندا ناو داوای لێبوردنیان لە قوربانیەکانیان کرد, ئەوانیش لە چیاو لەناو جەنگەڵەکاندا بوون, راستیەکانیان دەرخست و ئامادەی قەرەبوکردنەوەشن.

هەنگاوی یەکەمی چەسپاندنی حوکمی یاسا لەهەر وڵاتێکدا سەرەتا بە دادگاییکردنی ئەمانە دەست پێ دەکات, نەك لە دەرەوەی دادوەری بن و هاوکات ئاڵای یاساخوازیش بەرز بکەنەوە, دادوەری ئاورتەیی تێدا نییە, کەس لە دەرەوەی بازنەکەی نییە, پارێزبەندی نادات بەکەس, خۆ هیتلەر لە وڵاتی فەیلەسوفاندا جەماوەریترین کەس بوو, بینۆتشەو سەدام حوسێن و فرانکۆ خەڵك سەرەتا دەیان ویستن, وڵاتەکانیان پێش خست, بەهانەیان بۆ تاوانەکانیان هەبوو " فرۆید دەڵێت "ئەگەر بێت و زۆر لە تاوانبار بکۆڵینەوە دەبینە لایەنگری، چونکە ستەمکار بیانویەکی بە دەستەوەیە بۆ تاوانکردن".نوسینەوی بیرەوەری و کورد و نامۆبوون بە مێژوو-دانا مەنمی ".

غۆنتر غراس نۆبڵی وەرگرت, وەلێ لایەنگری لە نازی لە قۆناغی لاویدا لە بیر نەکرا. کەس ناتوانێت لەژێر پەردەی حیزب و حکومەت و شەڕدا تاوانەکان خۆی بشارێتەوە, بە پێی پرنسیب و یاساکانی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی و دادگا جیهانیەکان کەس تاوانبارە نەك حیزب و حکومەتەکان, بەرپرسیارێتی تاوان لە ئەستۆی تاکە, بۆیە کەس ناتوانێت لە ژێر ئەو پەردانە خۆی بشارێتەوە, لە دارفۆر عومەر بەشیر لە پاڵ ئەحمەد هارون وەزیری ناوخۆو عەلی محەمەد عەلی فەرماندەی جانجوید تاوانبارن نەك سودان و پارتی کۆنگرەی گەل, نموونە لەم بوارەدا زۆرن, هەموو کەیسەکانی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی بەم پێوەرەن, بۆیە ئەوانەی لە رابردوو لە کوردستان تاوانیان ئەنجامداوە کەسەکانن نەك پارتەکان"بڕیار دەران, بانگەشەکەران و هاندەران"راگەیاندن کاران", جێبەجێکاران, بەشداران", دیاریکردنی ئەمانەش لە رێگای تۆمەت بەخشینەوە نابێت, بەڵکە لە رێگای لێکۆڵینەوەو دادگاییکردنەوە دەبێت, رێگریکردنیش لە دادگاییکردن ئەوەش بۆخۆی تاوانە, دادگاییکردن وەك کوشتنی بەزەیی وایە, ئازاری نەخۆش کەمدەکاتەوە, کەسی تاوانبار هەمیشە ئازاری دەروونی هەیە, پێویستە لە رێگای دادگاو سزاوە رزگار بکرێت لەو ئازارە دەرونییە, تا ئەمانە سزا نەدرێن لە دادگادا و قەربوی بنەماڵەی قوربانیان نەکرێتەوە, روفاتی قوربانیان نەدرێتەوە بە بنەماڵەکانیان, مۆنۆمێنتی یاداوەریان بۆ دروست نەکرێت, دادپەروەری ناگەڕێتەوەو برینەکانیش بۆ چارەسەر هەر دەمێنێتەوەو بەردەوام

دەبن لە کولاندنەوەو ئازارەکان لە گەڵ تەمەندا دێن، روحی تاوانەکان هەمیشە وەك مۆتە بەسەریانەوەیە وەك تارمایی دەمێنێتەوە، کۆمەڵگاش بە دەم ئەم برینە ئەبەدیانەوە دەتلێتەوە.

بە پێی کات سزای تاوان و تاوانکار ناگۆڕێت، چونکە تاوانەکان ئەوانەی رویانداوە لە رابردوو و بەردەوامیشە، تا ئاستی تاوانە گەورە جیهانیەکان دەڕۆن، ئەوانەی لە خەمی نەکولاندنەوەی برینەکاندان پێویستە داوای زوو جێبەجێکردنی دادپەروەری بکەن نەك شاردنەوەی، دەبێت تاوانباران دان بە رابردووی خۆیاندا بنێن، دادپەروەری بۆ قوربانیان بگەڕێتەوە، بە رێگا گرتن لە دەربازبوون لە سزا، تا دادپەروەری نەگەڕێتەوە بۆ تاوانەکانی رابردوو، ناتوانین دوا رۆژی باشتر بەدی بێنین، تا یاسا نەبێتە هێڵی جیاکەرەوەی تاوانکار و قوربانی، ئەوا ئاشتەوایی بەدی نایات، دادوەری دادپەروەر، دادوەرە لە نێوان قوربانی و تاوانکاردا، ئەوە سنوریان جیا دەکاتەوە، نەك پۆست و دەسەڵات و هێزو باوەڕی سیاسی، بێلایەنکردنی دادگاکان و داماڵینیان لە هەژموونی سیاسەت. کەڵتووری لێبوردەیی و دادپەروەری و بەهێزکردنی داواکاری گشتی هەنگاوی یەکەمە لەو بوارەدا، کەواتە با بەفلاش باکی گومانەوە بگەڕێنەوە بۆ دواوە، کۆمەڵگا لەو درم و ڤایرۆسە پاك بکەینەوە، کە بۆتە هۆی فێڵکردن لە مێژوو، مێژوویەکی لەرزۆك، بە یەك هەناسەی جۆرج فلۆیدێك تەلاری هەڵەتەکێت.

دۆسیەکان رابردوو هێشتا خوێنیان لێ دەتکێت

لە هەموو بارگرژییەك لە نێوان لایەنەکان وەك ئاگر بەردان لە پەڕێز، دۆسیەکان رابردوو کڵپە دەسێنێتەوە، تاوانەکان زەق دەبنەوەو دێنەوە مەیدان، تارمایەکانیان بەردەوام بەسەر کۆمەڵگاوە دەبێت، وتەی هەموو لایەنەکانیش بەرامبەر نەیارەکانیان لە ژماردنی تاوانەکانیان لە راستیەوە نزیکەو حەقیقەتێك هەیە لە ئەنجامدانی، تا دادگا یەکلای دەکاتەوە، ئەوا هەر مۆتەکەی بە راستی دەمێنێتەوە، تۆڕە کۆمەڵایەتیەکانیش زیاتر خەڵك لە ناوەڕۆکەکانی ئاگادار دەکاتەوە. هیچ بەهانەیەك بۆ هیچ کەسێك، لە ژێر هەر ئاڵایەکدا بێت نییە بۆ ئەنجامدانی تاوان، چونکە یاسا ودادپەروەری لەو چرکە ساتانە کۆتاییان نایات کە بەهانەی تاوان دێنە پێشەوە لە شەڕو ململانێی سیاسی، بەڵکە لەو چرکە ساتانە چاوەکانی تیژتر دەبن. لە هیچ بارودۆخێکدا مرۆڤەکان دەست کراوە نین بۆ ئەنجامدانی تاوان، ئەگەر هەڕەشەشی لەسەر بێت و لایەنی بەرامبەریش پەلاماردەرو هەڵەو تاوانباریش بێت تا ئاستی خیانەت وەك خۆیان ئاماژەی پێ دەدەن،

هەموو لایەنەکانی شەڕ دەبێت ڕێز لە یاسای نێونەتەوەیی مافی مرۆڤ بگرن, بە پێی پەیماننامە نێودەوڵەتیەکان مامەڵە بکەن, دەسەڵات و ئۆپۆزسیۆن بە یەك ئاست لەبەرامبەر لێپرسینەوودان, کە چویتە شاخ, یان چەکت بەناوی بزاڤی نەتەوایەتیەوە هەڵگرت, یان نەیارەکەت دڕندەو بێزلێکراو بوو لە ئاستی جیهانی, یان و یان ڕێگا بە تۆ نادات, لە دەرەوەی پرنسیبەکان تاوانی قەرەقوشیانە ئەنجام بدەیت, لە کوشتنی دەرەوەی دادگا, تیرۆر, ئەشکەنجە, کوشتنی دیل, ئەشکەنجە دانی هاوڵاتیان, بە بارمتەگرتنی هاووڵاتیان لە کاتی شەڕی ناو لادێ, شوێنبزرکردن, چەکدارکردنی منداڵان, ڕفاندن و کوشتنی هەڕەمەکی, نرخ دانەنان بۆ ژیانی مەدەنیەکان، هێرشی مەرگهێنەرانەی لە ناوچەکانی دانیشتوان کە خەڵك تیایاندا کوژراون و بریندارکراون, کردنی وڵات بە نێوجەرگەی شەڕی وڵاتان, ڕێگا گرتن لە دەرباز بوونی خەڵك لە ناوچەکانی شەڕ, ڕێزنەگرتن لە سەروەت و سامانی خەڵکی, نە پاراستنی کەرامەتی هاووڵاتیان و بێبەشکردنی مرۆڤ لە ئازادی وە سەپاندنی مەرج, ئەشکەنجەدان, چارەنوسی رفێنراو دیلەکان, هەڵسوکەوتی توندو پێشێلی کەرامەت, دو خستنەوەو زەبروزەنگی سێکسی, تیرۆری پەنابەران و تەسلیمکردنەوەیان, تیرۆری نەیارانی سیاسی و ڕۆژنامەنووسان و چالاکوانانی سڤیل........ لە رابردوودا هەموو ئەو جۆرە تاوانانە لە کوردستان ئەنجام دراون, هەموو قوربانیەکانیان پێویستیان بە دادپەروەری, راستی, قەرەبوو کردنەوە هەیە, هەموو قەرەبووکردنەوەیەکیش مۆنمێنت و یاداوەری وە بیرهێنانەوەی لە گەڵدایە.

تاوانەکان هێندە زۆرن دوای قۆناغی دادپەروەری وڵات دەبێتە وڵاتی یاداوەری و مۆنمێنت و وەبیرهێنانەوە. لە پشت ئامارە خەمبارەکانەوە رووناکیەك هەیە, ئەویش کردنەوەی دەرگاکەیە, هەرچەندە نایانەوێت ئەم دەرگایانە بکرێنەوە, وەلێ جیهان بەرەو ئەوە دەڕوات, ئەوان لە ڕووی کەلتووری سیاسیەوە لە جێی خۆیان نەجووڵاون وەك نەرێت, دەستەواژە ڕۆژئاواییەکان کاریگەری نەبووە لە سەریان, دەکرا دانپێدانانی ئاشکرا بە تاوانە ئەنجامدراوەکان و بە داوای لێبوردن کردن, تارمایی رابردوو لە ملی خۆیان بکەنەوە, وەلێ ئەوان لە روت بوونەوە زارەتروك بوونە.
ئەگەر چی ئەمانە نەك راستیەکان بڵاو ناکەنەوە, وە دەرگای دادوەریان لەبەردەم قوربانیان داخستووە, بگرە ئامادە نین بچوکترین هەنگاو کە دان نانە بە تاوانەکان و داوای لێبوردن کردنە بنێن. هیچ سیاسیەك و بەرپرسێك لە وتەیەکی نابەجێ و کردەیەکی بەدی رابرووی خۆی پەشیمان نییە و بەرپرسیارێتی هیچ دەرئەنجامێکی

خراپیشی هەڵناگرێت کە لە رابردوو ئەنجامیان داوە, ئەوان وشیاری پەشیمانیان نییە, پەشیمانی و داوای لێبوردن کردن بە نەنگی دەزانن لە کاتێکدا لە روی بانگەشەی سیاسییەوە ئیدعای مەدەنیەت و حوکمی یاسا دەکەن, لە کاتێکدا پەشیمانی و داوای لێبوردنکردن ئەخلاق و بەرپرسیارێتییە نەك تەنها بەرامبەر رابردوو, بگرە بۆ داهاتووش, بۆ دوبارە نەبوونەوەی تاوانەکان. شەرمکردن لە تاوان و هەستکردن بە گوناح بەشێکن لە هەستکردن بە مرۆڤ بوون. ئەگەر تاوان وەك حەرامی کۆمەڵایەتی بکرێتە کلتور, ئیتر ئەم ملهوڕییە جێگایان لە کۆمەڵگادا نامێنێتەوە, دەبێت لەو قۆناغە دەرچین داوای لێبورد کردن کفری سیاسی بێت, دەبێت بکرێتە بەشێك لە سیاسەتی باو, کلتوری باو, سەردەمی پیرۆز ناساندنی دڕندەیی تۆقێنەر بەسەر چووە, ئاڵای دادپەروری و لێبوردەیی جێگای دڕندەیی گرتێتەوە.

مێژوو پێویستی بە رزگارکردنە

دۆسیەکان رابردوو پێویستی بە لێکۆڵینەوەی سەربەخۆو دادگای بەهێز هەیە بۆ ئەوەی بڕیاری لەسەر بدات و یەکلای بکاتەوە, هەر چووە پرۆسەی پشکنین و دادگاییەوە, دوای ساغبوونەوە و سەلماندن و بە بەڵگەکردنی رووداوەکان, ئەوا دەبێتە بەشێك لە مێژوو, ئەوجا پێویستە رووداوەکان بە بێلایەنی و زانستی لەسەر بنچینەی راستیەکان بنووسرێنەوە, بۆ ئەوەی جارێکی دیکە نەوەکانی داهاتوو ناچار نەبنەوە دەستکاری مێژوو بکەنەوە.

ئەوان بۆ نەمرکردن و جوانکردن و رەوایەتیدان بە خۆیان, هەموو مێژوویەکیان ساختە کردووە, یاداشتەکانیان پچڕ پچڕە, وێڕای بەسەرهاتی تاوانەکان, ناو, شوێن , ساڵ و رۆژی لە دایك بوون , خێڵ و عەشیرەت, هەموو بە پیرۆز دەزانن, دەست لێدانیان قەبوڵ ناکەن, بۆیە دەبێت هێما پیرۆزەکان هەڵتەکێنرێن و روت بکرێنەوە, هەموو مێژووەکان سەر لە نوێ بنووسرێنەوە, بەمەش هەندێك خراپ لە داهاتوودا باش دەبن, هەندێك باشیش خراپە بن, هەندێك ئازایەتی ئەمڕۆ سبەی دەبنە تاوان, هەندێك ترسنۆکی ئەمڕۆش دەبنە چرای داهاتوو. کاتێك مێژوو و رەوایەتی لە دیلی ئایدۆلۆجیا و ئەفسانەی نەتەوایەتی و ئاینی رزگاریان دەبێت, ئەوکات پێویستمان بە مێژوویەکی نوێ دەبێت, بە ئازاد بوونی مێژوو لە کۆت و بەندی فەرمانڕەوایان و پیرۆزی و ئایدۆلۆژیا, ئیتر سەرتاپای ئەو مێژووە دەگۆڕێت. دەسەڵاتداران و پەیڕەوکەرانی ئایدۆلۆژیا و ئاینەکان بۆ بە پیرۆز کردنی مێژووەکەیان نووسیویانە, مێژوییەك قسە کردن لەسەری بۆتە کفر. ئێستا دەبێت مێژوو لە روانگەی بەها

دادپەروەریەکان ئازاد بکرێت, مێژوو لە پیشەسازییەوە بکرێتە حەقیقەت, لە ویستی دەسەڵاتداران و بەرژەوەندیيانەوە بکرێتە نووسینەوەی راستییەکانی رابردوو. بنچینەی فەلسەفەی مێژوو بریتییە لە پشکنین و گەڕان بەدوای دوو وەڵامدا, کەی و چۆن رویاندا؟, کێ و لە کوێ ؟, چۆن و کێکانمان هەموو درۆن, مێژوو پڕە لە درۆی کەسانی تاوانبار و دزو ترسنۆك و بوغزاوی ئەژدیها ئاسای فێڵباز. مرۆڤ لەو رۆژەوەی لە دایك دەبێت مێژووەکەی دەست پێدەکات، بە چاك و خراپیەوە, نابێت کەرت کەرت بکرێن, مێژوو ئاوێنەی هەموو کردارەکانیەتی, بە ئارەزووی خۆی و هەواداران نانوسرێتەوە, بەڵکە کردارەکان وشەکان کە پێکهاتەی مێژووەکەن دیاریدەکەن, هاوکات مێژووی دوێنێ لەمڕۆ جیاناکرێتەوە, هەموو پێکەوە یەکەیەکی دانەبڕاون, نابێت مێژوو پیرۆز نیشان بدرێت, دەبێت پیرۆزیی لێ وەربگرترێتەوە, تەنانەت پیرۆزی لە ئەفسانەکانیش وەربگرترێتەوە, رەوایەتی پێ بدرێت و تەسلیم بە راستیە زانستیە سەلماوەکان بکرێت, مێژوو ئاوێنەی ژیانی رابردووە.
کەواتە ئەوەی هەیە و نووسراوەو ناو نراوە مێژوو, حەقیقەتەکانی هەموو رۆژەییەو لە گۆڕانە, ناتوانرێت راستیەکان تا کۆتایی بشاردرێنەوە, ئەگەر دەرگای راستیەکانی مێژووش داخرابێتن بە زەبرو ستەمکاری, لەودیو دەرگاکانەوە راستییەکان خۆیان رزگار دەکەن و سەردەردێنن.

نموونەکان چیمان فێر دەکەن

لە رێکەوتی 24-3ی 2021 یادی کودەتای ساڵی 1976 ی ئەرجەنتین کرایەوە, بە ناوی رۆژی راستی و دادپەروەری, بە ئەندازەی ژمارەی قوربانیان داریان چاند لە ژێر ناوی یاداوەری دەچێنین, هەرچەندە قوربانیان لەم وڵاتە لە رابردوودا, بەشێك لە دادپەروەرییان بۆ گەڕاوەتەوە, وەلێ بەردەوامن لە بەزیندویی هێشتنەوەی یاداوەرییەکان, کەچی لە وڵاتی ئێمە نە دادپەروەری گەڕاوەتەوە, نە یاداوەریش رێپێدراوە, قوربانیان بەرەو روی سەرکوتی تیرۆری جەستەیی و مەعنەوی دەبنەوە, کەرامەتیان پارێزراو نییە, ناوێرن ئازادانە یادی قوربانیانیان بکەنەوە نەك داوای دادپەروەری بکەن.

دوای 44 ساڵ لە دەسەڵاتی دکتاتۆری فرانکۆ لە ئیسپانیا, تەرمی فرانکۆ لە گۆڕستانی تایبەتی فرانکۆییەکان لە دۆڵی لە شەهیدان بەناوی «فالی دی لوس کایدوس» دەرهێنراو لە دەرەوەی شاری مەدرید لە پاڵ کەسوکارەکەی لە گۆڕ نرایەوە, هاوکات مۆنمێنتەکانیان تێکدەدرێت, بانکی دی ئێن ئەی دروست دە کرێت, تەرمی قوربانی\یەکان

دەردەهێنرێنەوە و دەناسرێنەوەو دەنێژرێنەوە بە مەراسیم, بە پێی ئامار زیاتر لە 110 هەزار قوربانی هەیە, گۆڕەکانیان دیار نین, هەروەها گۆڕستانەکەش دەگۆڕێت بۆ گۆڕستانی ئاسایی, هاوکات هەموو پەیکەرەکانی فرانکۆ لابردران, ناوی ئەو شوێنانەی بەناوییەوە بوون گۆڕان, سێشەممە رێکەوتی 2021-2-23 دوا پەیکەری فرانکۆ لە شاری ملیلیە شکێنرا و شوێنەوارەکەشی پاککرایەوەو تەعقیم کرا. جێگیری سەرۆك وەزیرانی ئیسپانی کارمن کالفۆ وتی " دان پێنان, قەرەبوو, کەرامەت و دادپەروەری بۆ قوربانیان", هاوکات بڕیار وایە قوربانیان قەرەبوو بکرێنەوە. بەرامبەر بەم کارانە دیسانەوە راستڕەوەکان حکومەتی چەپیان بە کولاندنەوەی برینەکانی رابردوو تۆمەتبار کرد, لە کاتێك هیچ نەکراوە, بەشێك لە مافی قوربانیان بۆیان گەڕاوەتەوە.

مێژوو پڕە لە خوێن و کوشت و بڕ, زوحاك لە چاویانەوە فریشتەیە, زوحاکەکانی ئەمڕۆ زۆر زیاتر لە زوحاکە ئەفساناویەکانی رابردوو تاوانیان کردووە, لە بری ئەوەی ئەژدیها لەسەر شانیان بڕوێت, خۆیان بونەتە ئەژدیهای حەوت سەرە. لە مێژووی نوێدا ئەژدیها ئەژدیهایە نەك پەری دەریا, کەواتە کار بکەین بۆ نووسینەوەی مێژوو لە بەر رۆشنایی دادوەری دادپەروەریدا, پێویستە پەری و ئەژدیها لەیەکتر جیابکەینەوە. پێش هەموو کارێك پێویستمان بەو جیاکردنەوەیە هەیە, پێویستمان بە دەستنیشانکردنی زاڵم و زوڵمەکان رابردوو هەیە, بۆ ئەوەی لە رێی ئەو زاڵم و ئەژدیهایانەوە نەبینە دێو, پێویستە زڵم و زوڵمەکان پێکەوە چەسپ بکەین, هەموو زوڵمەکان بلکێنینەوە بە زاڵماکەنەوە.

چۆن ئەمان لە دەرەوەی دادگایی روکەشدا ژیانیان لە قوربانیان سەندەوە, یان هۆکار بوون, ئێستا پێویستە کرادارو بڕیار و دادگاییەکان رابردوو دادگاییبکرێنەوە, تاوانەکان سەرلەنوێ بپشکنرێنەوە, پێویستە تاوانباران دوای دادگاییکردن و ساغبونەوە, هەموو ئیمتیازاتەکانیان وەك رێزلێنان و مەدالیا و و نازناوەکانیان لێ بسەنرێتەوە, ئەو مۆنمێنت و دەزگایانەی بە ناویانەوە کراوە, لێیان وەربگرترێتەوەو بگەڕێتەوە بۆ حکومەت, لە گۆڕستانە تایبتیەکان دەربهێنرێنەوە, ناوی ئەو شوێنانەی بەناویانەوەیە بگۆردرێن بە ناوی قوربانیان, لە شوێنی پەیکەرو مۆنمێنت و مەرقەدەکانیان, یاداوەری قوربانیان دروست بکرێت, لەو سەروەت و سامانەی بە ناڕەوا پێکیانەوە ناوە, قەرەبووی قوربانیان بکرێتەوە, تیرۆری جەستەیی و مەعنەوی قوربانیان و نکۆڵیکردن لە

تاوانەکان وەك تاوان سەیر بکرێن و سزای بۆ دابندرێت, قوربانی و تاوانبار مەوقعیەتی خۆیان پێ بدرێت, کوردستان لە وڵاتی تاوانبارانەوە بگۆڕێت بۆ وڵاتی قوربانیان, واتا هەموو روت بکرێنەوە بۆ نوسینەوەی سەرلەنوێی مێژوو .

بەشتکردنی مرۆڤ لە تاقیگەکانی زانستدا.. ئاراس سەعید

سەرجەم میتۆدە زانسیتەکانی سۆسیۆلۆجیا، ئەنپرۆپۆلۆژیا، مێژوو شکستی هێناوە دەربارەی مرۆڤناسی و پەیوەندیەکانی مرۆڤ.
تاقیگەکانی زانست، لەڕێگەی "دیدەکشن" جیزئیەوە لەخودی شتەکان دەکۆڵێتەوە بۆ دروستکردنی "میتۆد"ێک، تا کۆنتڕۆڵی شتەکان بکات.
مرۆڤ لەسەر پەیوەندیدایە.
یەکەم: پەیوەندی مرۆڤ بەگەردوون و جیهانەوە، وەکو: " بوون، گەردوون و خودا و عەدالەت" بە لێکۆڵینەوە لەم بابەتانە پشت بەمیتۆدی گشتی "فەلسەفە" دەبەسترێت. وەکو "عیلە و معلول"
"هۆ و ئەنجام"
دووەم: پەیوەندی مرۆڤ بەشتەکانی دەوروبەرەوە، پشت بە "دیدەکشن" دەبەستێ، یاسای تاک، ئەمە بەیەکەمین جار لەسەردەستی "ڕێنێ دیکارت"باوکی فەلسەفەی مۆدێرن هاتەکایەوە، مرۆڤ بەلێکۆڵینەوە لەشتەکانی دەوروبەری پشت بەمیتۆدی زانستی دەبەستێت. وەکو ئاماژەم پێکرد، زانست لێکۆڵینەوە دەکات بۆ دروستکردنی میتۆدێک تاشتەکان کۆنتڕۆڵ بکات. بۆنمونە: ئاسن بەگەرمی دەکشێت، مس بەگەرمی دەکشێت، فافۆن بەگەرمی دەکشێت. زانست میتۆدێک دروست دەکات و بەئەنجامی ئەوە دەگات هەموو تەنەکان بەگەرمی دەکشێت.

سێیەم: پەیوەندی مرۆڤ بەخود و بەئەوانی تریشەوە. بۆ ئەمە مەبەستەش پێویستە پشت بە دیالێکتێک و هیرمێنتیکا و دەرونشیکاری و فەلسەفەی زمان ببەسترێت بۆ کەشفکردنی ئەوفاکتانەی لەپشتکردەی مرۆڤەکانەوە خۆیان حەشارداوە.

ڕۆژئاوا لەڕێگەی تاقیگەکانی زانستەوە لەمرۆڤەکان دەکۆڵێتەوە

ئەمەش گەورەترین هەڵەیەو بەهیچ شێوەیەک توانای کەشفکردنی شوناسی ئەو کۆمەڵگایانەی نەبووە، کە دەیکاتە ژێرتاقیکردنەوەکانیەوە، چونکە مرۆڤیان وەکو شت تەماشاکردووە، نەک وەکو مرۆڤ. مرۆڤ دەبێت لەڕێگەی هێرمێنتیکاو فەلسەفەی زمان و دیالێکتیکەوە پەیوەندی و فاکتەکانی کەشف بکرێن، نەک تاقیگەکانی زانست.
لەسەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا، مرۆڤی ناوچەکانی دەرەوەی ئەوروپا، لە باخچەی ئاژەڵاندا نومایشکراون، دەگێڕنەوە کاتێک یەکەمین مرۆڤی ڕەش پێست لەئیسپانیاوە هێنراوەتە فەڕەنسا، زیاتر لەیەک مانگ بەدەست و پێوەندکراوی لەناو قەفەسدا، تەواوی پاریسیان گەڕاوە، لێرەوە ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە ئەوان بەهۆی لێکۆڵینەوەی زانستیەوە مرۆڤیان کۆنتڕۆڵکردووەو لەمرۆڤبوونەوە دایان ماڵیوە بۆ بەشتکردنیان.

لێرەدا بەشیکردنەوەی چەمکی ”ئایدۆلۆژیا“ دەمەوێ کۆمەڵێک فاکت بۆ ئێوە ئاشکرا بکەم، چەمکی ”ئایدە لۆژیا“ زاراوەیەکی لێکدراوە، (ئایدیا) واتا: بیرۆکە. زاراوەی ”لۆژی“ بەواتای ”زانست“ دێت.
”هانائارێنت“ دەربارەی دەسەڵاتی تۆتەلیتاریا بەم جۆرە دواوە: ” دەسەڵاتی تۆتالیتار لەڕێگەی مۆنۆپۆڵکردنی تاقیگەکانی زانستەوە، بیرۆکەکانی دەسەپێنێت.“ ئەمەش فاکتەرێکی ترسانکبوو بۆ سەرهەڵدانی ڕاسیزم و فاشیزم و نازیزم و لینینزم و ستالینیزم. سۆڤێت لەڕێگەی میتۆدەکانی مارکسەوە، سەرزەمینی کردە دۆزەخ و کۆنتڕۆڵی بیری کرێکارانی کرد، کەدەیان گووت: ”داهاتوو بۆ پڕۆلیتاریایە“. جۆرج تەڕابشی دەڵێت: ”هیچ دەوڵەتێک هێندەی دەوڵەتەکەی لینین دایمەزراند، وەحش نەبووە، بۆ قوتدانی کۆمەڵگای مەدەنی“ نازیزمی ئەڵمانی بەسود وەرگرتن، لەتێزەکانی نیچەو هایدگەر و داروین، مۆنۆپۆڵی هزری ئەڵمانیایان کردوو، بەجۆرێک مرۆڤی ئەڵمانی لە ئاوێنەی ڕاسیزمی ئەڵمانیدا، خۆی وەکو مرۆڤی باڵای نیچە، یان بەهێزترین جین ی داروین دەبینی. لە ئێستاشدا لیبڕاڵیزمی سەرمایەداری لەگەڵ پێشکەوتنی تەکنەلۆژیاو زانستدا، تەواوی مرۆڤایەتی کۆنتڕۆڵکردووەو لەڕێگەی تاقیگەکانی زانست و کارخانەکانیەوە مرۆڤی لە کائنێکی ئەقڵانی نێوسروشتەوە هاڵیوە، بۆ مرۆڤێکی پاسیف و بەرخۆر و نامۆ، سەرەڕای ئەوەش لەڕێگەی سێکتەری پەروەردەو فێرگەکانەوە بەردەوامە لەدروستکردنی مرۆڤی ڕاسیزم و فاشیزم.

وێنەکان: ئاژەڵانن لە شاری فرانکفۆرت سەرەتاکانی سەدەی بیستەم.

گفتوگۆ لەگەڵ هونەرمەند یەحیا ئەربیلی.. ئامادەکردنی: کامەران حاجی ئەلیاس

هونەرمەند یەحیا ئەربیلی: رەنگ کاریگەرییەکی زۆری لەسەر جوانی و شێوازی نووسین هەیە
هونەرمەند یەحیا ئەربیللی: ئاستی خۆشنووسانی کوردستان لە ئاستی باڵای هونەری خۆشنووسانی جیهان دا .
هەڤپەیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

هونەرمەندی خۆشنووس پارێزەر"یەحیا ئیبراهیم ئەربیلی " ساڵانێکە خزاوەتە نێو هونەری خۆشنووسی، بەهۆی لێهاتووی دەست وپەنجەی کانی بەشداری چەندین پیشانگەی خۆشنووسی کردوە لەسەر ئاستی ناوخۆ و دەروە، ئەربیللی ،لە قەڵای دێرینی شاری هەولێر لە دایك بووە دەرچووی (کۆلیژی یاسا)یە، چەندین خۆشنووس لە ژێردەستی پێگەیشتون، کە ئێستا لە گۆڕەپانی خۆشنووسی جێ پەنجەیان،دیارە بۆ زیاتر ئاشنا بوون بەم هونەرمەندە بە چەند پرسیارێك بەسەرمان کردێتەوە.

***سەرەتا پێمان باش بوو باس لە چۆنییەتی ئاشنا بوونت بە هونەری خۆش نووسی بکەیت.**

- لە ساڵی 1992کاتێك سەیری تابلۆی خۆشنووسیم دەکرد زۆر حەزم دەکرد بتوانم نووسین بە شێوازی هونەری بنووسم ،ئینجا هەوڵی لاسایی کردنەوە و قوڵ بوونەوەم دا لە جوڵەی پیتەکان لە شێوازەکان و جۆرەکانی نووسیندا ،دوای ئەوە لە ساڵی 1993 چوومە لای مامۆستا نجات انور کە شێخی خۆشنووسانی کوردستانە،لەلای بەڕێزیان فێری سەرەتای هونەری خۆشنووسی بووم دواتر توانیم بە مەشق وراهێنانی بەردەوامی نووسین پەرە بە ئاستەکەم بدەم و لە هەمان ساڵدا دەستم کرد بە نووسینی تابلۆی ریکلام و لافیتە بە شێوەیەکی بەردەوام.

***چی وای لە بەڕێزتان کردووە ، بخزێنە ناوی هونەری خۆش نووسی ئایا**

هونەری خۆش نووسی حەزوو ئارەزووە یان پیشەیە؟

- جوانی و رەسەنایەتی هونەرەکە و شێوازی نووسینەکان وایان لێکردم بە حەز و ئارەزوویەکی زۆرەوە دەست بەم هونەرە بکەم، یەکێك لەم هۆکارانەی کە بووە هۆی بەردەوامی ئارام گرتنم بوو لەسەر زۆری مەشق و نووسینم کە رۆژانە زیاتر ل 3 کاتژمێر ،مەشق و راهێنانم دەکرد بە بەردەوامی بە بێ ئەوەی هەست بە ماندوو بوون بکەم،ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە بتوانم لە ماویەکی کەمدا ئەم هونەرە بە شێوەیەکی زۆر باش لە ژیانم دا بەرجەستە بکەم ،هونەری خۆشنووسی هونەرێکی رەسەنە و چێژیکی زۆری روحی، دەبەخشێت بە خۆشنووس بە تایبەتی لەکاتی نووسیندا.

***ئەگەر باس لەجۆرەکانی خۆش نووسی بکەیت؟ تۆ زیاتر لە سەر کام جۆرە خۆش نووسی کاردەکەیت؟**

- زۆر جۆر نووسین هەیە کەپێیان دەڵێن (خەت) ، بەڵام خەت یان شێوازی نووسینی چەند جۆری سەرەکیمان هەیە، وەك خەتی (پلپ) کە جوانترین و قورسترین جۆری نووسینە بۆ فێربوون ، لەبەر بوونی ئەندازەیەکی تایبەت بە پیتەکان، خەتی (نسخ) و فارسی (نستعلیق)و (دیوانی)کە تایبەت بوو بە دیوانی عوسمانی و خەتی (کوفی) کە کۆنترین خەتە و (روقعە- ریحانی – سنبلی- مغربی- مصحفی) زۆری تریش ، من زیاتر لە خەتەکانی (نسخ و دیوانی و فارسی و روقعە) دەنووسم ،شارەزاییشم لە هەموو جۆرەکانی خەت هەیە. *ئاستی خۆش نووسی لە کورسان لە چ ئاستێك دایە؟
- زۆر بەخۆشحاڵییەوە ئاستی خۆشنووسانی کوردستان لە ئاستی باڵای هونەری خۆشنووسانی جیهان دا ،بەڵگەش بۆ ئەم بۆچوونەم بەشداریمان کردنە، لە پێشبڕکێیە جیهانییەکان و وەرگرتنی خەڵاتی سەرەکی پێشبرکێیەکان ، وە بەخشینی خەڵاتی ڕێزلێنان بە خۆش نووسانی کوردستان ، لە سەر ئاستی نێودەوڵەتییدا، ئەمەش بە هەوڵ و تەقەلای خۆشنووسان بە هاندانیان لەلایەن مامۆستایانی خۆشنووس ، بۆ برەودان وبەرزکردنەوەی ئاستیان ،نابێ ئەمەشمان لە یاد بچێت کە هونەری خۆشنووسی بە یەکێك لە سیما هەرەجوانەکانی شارستانیەتی هەر وڵاتێك.

***پێتان وایە جۆری رەنگ، کاریگەری لەسەر خۆش نووسی دەبێت؟ بۆنموونە رەنگی رەش؟**

- رەنگ ، کاریگەرییەکی زۆری هەیە لەسەر جوانی و شێوازی نووسین،بەڵام شێوازی نووسینی کلاسیك و تەنها بە ڕەنگی ڕەش دەنووسرا بۆ ئەوەی زیاتر روون و دیاربێت ، لە کاتی خوێندنەوەیدا،بەڵام هەنگاو بە هەنگاو ڕەنگی تریش هاتە نێو جیهانی خۆشنووسی ، رەنگی قاوەیی کە زیاتر فارسەکان ئەم ڕەنگەیان بە کار دەهێنا ،لە نووسینەکانیاندا وە ڕەنگەکانی تریش وەك ڕازاندنەوەی پیتەکان و پێدانی جوانییەکی زۆر بە تابلۆ، بە هەمان شێوە بەکارهێنانی ڕەنگ لە نەخش بۆ تابلۆکان ، ئەمەش هونەرێکی تایبەتە کە زیاتر لە جیهانی دەرەوە گرنگی پێدەدرێت.

*پێتان وایە سروشت کاریگەری لە خۆش نووسی دەبێت ، وەکو هونەری شێوەکاری؟

- سروشت و کەشێکی ئارام ، کاریگەرییەکی زۆریان هەیە لەسەر خودی خۆشنووس ، بەتایبەتی لە کاتی نووسیندا لەبەر ئەوەی نوسین زیاتر هەستە ،لەهەمان کاتدا قوڵبوونەوە یەلەپیتەکان.

***کەسێکی دیاریکراو هەیە، کە هاوکارت بوو بێت، یاخود وەکو مامۆستایەکی خۆتی دابنێت؟**

مامۆستا ئازیزەکان کاریگەرییەکی ، زۆریان هەبووە لە سەر خودی خۆم لەوانەش مامۆستایان (نجات ئەنوەر و ئەحمەد عبدولڕەحمان) کە بە کۆڵەکەی هونەری خۆشنووسی دادەنرێن لە سەر ئاستی هەرێمی کوردستان لەگەڵ زۆرێکیش لە مامۆستایانی تر کە خزمەتێکی زۆر هونەری خۆشنووسیان کردووە.

- **بەرێزتان وەکو پیشە کاری زێرنگریش دەکەن، تا چەندپەیوەندی بە خۆشنووسی یەوە هەیە؟**

-لە ساڵی 1994 لەگەڵ برایەکانم دەستم کرد بە پیشەی زێڕنگری لە بازاری قەیسەری لە شاری هەولێر، کە کارمان دروستکردنی هەموو جۆرەکانی خشڵ بوو لە (پاشەسەر و میگلاد و عاشقبەند) وە شێوازەکانی تریش ، دواتر من لەبەر ئەوەی لە هونەری خۆشنووسییدا کارم دەکرد حەزم کرد، بتوانم ئەم هونەرە لەگەڵ پیشەی زێرنگریدا تێکەڵ بەیەك بکەم و ببێتە داهێنانێك لە جیهانی خشڵ دا،لە رووی هونەری و دیزایین و شێوازی نوێ بە دروستکردنی پیت و نووسین لە سەر زێڕ و زیو وەك دروستکردنی مەدالیای ڕێزلێنان بۆ کەسایەتییەحکومییەکان و هونەرمەندان و ئەدیبان و شاعیران … تاکو ئێستا چەندین دیزاینی

تایبەتم دروستکردووە ، وەك مەدالیای ڕێزلێنان و خشڵی تایبەت بە ئافرەتان، بۆیە هونەری خۆشنووسیم کاریگەرییەکی زۆری هەبووە لە سەرپیشەی زێڕنگریمدا ،لێرەدا توانیمان خزمەت بە شار و گەلی خۆمان بکەین لە هەمان کاتیشدا گەشتیارەکانیش بە خۆشحاڵییەوە سەردانمان دەکەن بۆ کڕینی دیاری تایبەت بۆ ئازیزانیان.

• پرۆژەیەکی نوێتان هەیە یاخود کردنەوەی پیشانگا؟

-پرۆژەی تایبەتیمان زۆر کردووە لە ڕووی فێرکردن و کردنەوەی خوولی خۆشنووسی لە ساڵی 1997 تاکو ئێستا ،لە هەمان کاتدا بەشداریم لە چەندین پێشبڕکێ و پیشانگالەسەر ئاستی ناوەخۆ و دەرەوە کردوە وەك لە وڵاتانی(ئەمریکا – ئیتاڵیا – قەتەر- مالیزیا- سعودیە- میسر – ئوردن – تورکیا – ئیماراتی عەرەبی..).

***ئێمە لە کۆتاییدا زۆر سوپاسی بەڕێزتان هەر سەرکەوتووبن.**

-منیش زۆر سوپاستان دەکەم بۆ ئەو بەسەرکردنەوەیە ئێوەش هەر سەرکەوتووبن

ساری (1).. نەجم خەتاوی*.. وەرگێران لە عەرەبییەوە: ئەحمەد رەجەب

—— شوێن ——
گوندێك لە شاخەکانی کوردستان
ناوی (ب[illegible]) یە
—— کات ——
یەکی ئایار
پێنجی بەرەبەیانە
بەیانییەکی بەهارییە
لە سەرخۆ
وەردەکەوێت

ژماردنەکە بۆ سەرەوە دەستیپێکرد
تەقەش دەستیپێکرد
***
بەرەبەیانی یەکی
ئایارە
(برایانی دوژمن) (2)
هێرشیانکرد
لە پێنجی بەرەبەیاندا
بەیانییەکەی ئێمەیان (3) کوشت
خوێنێکی سور رژا (4)
لە سەر گردێك
لە دووری وڵاتەوە
لە نزێك گوندێك
ناوی (بۆڵێ) بوو
خوێن رژاو لە گەڵ
خۆڵەکە تێكڵاوبوون
***
پێنجی بەرەبەیانە
ئای لە سوری خۆڵەکە
لە نێو بێدەنگی شوێنەکە
بێدەنگییەکی ترسناك
هەموو شتێك
پرسیارەکە پێچایەوە
***
29/4/2021
تێبینی :
(1) ساری : بەدویەکە پەیوەندی بە شۆرشەوەو کردو لەلایەن ئەو کەسانەی پێیان دەوترێت (برایانی دوژمن) بریندر کراو، وشەی بەدو بەو تاك و قەبیلەو عەشیرەتانە دەوترێت شوێنی نیشتەجێبوونیان نییەو دیارنییەو هەمیشە گەرۆکن.
(2) برایانی دوژمن ناوی کتێبێکی نووسەری ناسراوی رووسە فیدور دیستوفسکی بە رووسی Братья-враги русского писателя Федора Достоевского
3)) بەیانییەکەمان
(4) پێشمەرگەو هاورێیانی حزبی شیوعی عێراق لە پشت ئاشان لە یەکی ئایاری ساڵی 1983 خوێنیان رژاو شەهید کران . (بە دەستی تاقمێکی سەرکێش و خوێنرێژ بە سەرۆکایەتی نەوشیروان مستەفا).

• نەجم خەتاوی : لە ساڵی 1957 لە شاری کوت لە دایکبووە ، شاعیرێکی عەرەبە و، پێشمەرگەی حزبی شیوعی عێراق بوو، خاوەنی چەندین پەرتوکی شیعرەو، ئەم شیعرەی لە پەرتووکی : وداعا للسفوح وەرگیراوە.

1

ژنێک لە بنچێی درەوشانەوە.. ستیڤان شێمزینی

ژنێک رێگێکی ئەچێتەوە
سەر باڵندە کۆچەرییەکانی رۆژهەڵات و
رێگێکی تری ئەچێتەوە
سەر شنەبای وەرزی هاوینان
لە بنچێی درەوشانەوە و
لەژێر ساباتی تریفەوە هاتووە
لەو ساتەی رووباری حەزەکانم
وشکیان کرد و
پەڵە هەورەکانی ئاسمانی دڵم
خەمیان ئەباراند
بۆ پۆشاکێکی سەرتاپا پیرۆزییەوە
ئاسکە کێوی رەحمی ماڵی کرد
پەیکەرێکی لە ئازارەکانی نیشتمان
لەم غەربیستانەدا بۆ رێنام و
لە شەوقی مۆمێکی باریکەڵەدا
کتێبی توانەوەی نووسیم
بۆ سەدایەکی سیحرئامێزانە
گوێیەکانی پێ کردم لە زرینگانەوە
لە شکاندنەوەی پەلی خەیاڵم
مەملەکەتێکی واقیعی بنیاتنا
قەڵغانێکی لە هەڵاتن پێبەخشیم
بۆ ئەوەی شمشێری ئاوابوون نەمبڕێ

جامەک ئاوی ئومێدی پێدام
لە زەمەنی کۆمەڵکوژیی گوڵەکاندا
دەستی میهرەبانیی ئەهێنا
بەسەر هەنسکەکانما کاتی ناشتنی مانگ
غەزەلێکی تری بۆ وتم
لە کەرنەڤاڵی مەستبوونی عاشقە و ماشقەکانا
ڕەنگی ئەکردم
بە سوراوەکەی وەک باخچە هەڵواسراوەکانی بابل
لەوساتەی دەمویست ماڵئاوایی یەکجاریی
لە عەشق بکەم
پێی وتم بەخێربێی کۆتری باکوور
بۆ نێو حەرەمی سۆزی من
گەورەبوونمی بردەوە بەردەم ماڵی مناڵیم و
بەدەنگێکی بەسۆزەوە وتی
ناهێڵم بە هیچ کوێ بڕۆی جگە لە دڵم
ڕۆیشتنمی گەڕاندەوە
بۆ نێو جوگرافیای هەستەکانی خۆی و
بە هێمای چاو پێیوتم بۆ کوێ ئەڕۆی
من چەند قەڕنە چاوەڕێتم؟
لەنێو کێڵگەی ڕۆژانی داهاتووما
تۆوی گوڵە ئەوینی ڕواند و
بژاری رابردووی کردم
لە دڕک و داڵی چەندان جاری دەشکان
بە کامێرای ڕۆندکەکانی وێنەی تریقانەوە و
خۆشحاڵییەکانی ئەگرتم
بە ساتۆری پاکیزەیی
قژی لوولی پەرێشانییەکانی هەڵئەپاچیم
بەدەستە نیانەکانی
گرێی بە ساڵەکانی چاوەڕوانیم هەڵکەند و
بە چاوتروکاندنێک خزاندمیە
وەرزی هەمیشە بەهاری باوەشییەوە
بە فڵچەی نیگا خومارییەکانی
پۆترێتی حەپەساوییەکانمی ئەکێشا و
لە پێشانگای ئاسماندا
لە بەردەم مەلە گەڕۆکەکاندا نمایشی ئەکرد
لە خەرابستانی تەمەنما
پارچە شکاوەکانمی کۆلاج ئەکرد و

سەرلەنوێ لەسەر شێوەی دێوانەیەکی دڵ مرواریدا
دروستی ئەکردمەوە
بانگی ئەکردم
بۆ سەر تەختەی ئەو شانۆ نەشئەئامێزەی
سەمای گوڵەئەستێرە عاشقەکانی تێدا نمایش ئەکرا
ئەیبردم بۆ ئەو نیشتمانەی
بەیانیان گۆرانی تیا دابەش ئەکرا و
ئێواران شیعر و شەراب
شەوانیش ماچی تیا ئەگۆڕدرایەوە
هاوسەفەری ئەو هەنگاوانەم بوو
ملی رێگەم بۆ کوچەکانی عیشق گرتبوو
لە تەنیشتمەوە بوو
ئەو دەمانەی پەپولەیەکی بێکەس
لە گوڵێکی لە خۆبایی ئەپاڕایەوە
لەنێو مشتەکانیدا
توند کۆتری دڵمی ئەگووشی نەکا هەڵفڕم و
لە بناری چیایەکی سەوز و بڵندتردا بگیرسێمەوە
گوێی ئەنا بە سینگمەوە
تاکو کۆراڵی هەستەکانم ببیستێ و
سەری لەسەر سینگم بێ و بەدڵنیایی بنووێ
تنۆکاوی رووخۆشی
تک تک ئەڕژاندە سەحرای رووگرژییەکانم و
لە لم و غوباری ئەو سەحرایەشدا
یاسەمینەکانی ئەخستە شکۆفە
بەگێلاسی لێوەکانی
مژی لە هەموو ژان و ئێشە شیرینەکانم ئەدا و
نەیهێشت دوا نەفەس
لە سیگاری خۆکوشتن و لەناوچوون بدەم
بە لیمۆبارانی زەردەخەنەکەی
چی جوانییە چۆڕاندییە ناو بینایم و
بە تین و گەرمی خۆرەتاوی باڵای
چی بەفری فیرقەتمە تواندییەوە
بە سەوڵی ناز و عیشوە
دەریای مردووی هەستەکانمی هەژاند و
لە شەپۆلەکانیشما ئاگری دۆزەخی دووریی
لە شانی ئەتەکاند
بە هەنگاوە خێراکانی

بەجێمانمی کردە گیرفانەکانی بیرەوەرییەوە و
پێکە ساردەکەی پڕ کردم
لە بۆنی رەیحانە و مێخەکی هەناسەی
سوێندی دام بە مەرگی چڵێ نێرگز و
خاتری ترپە ترپی چرایەک
شیعرم لە ماچەکانی هەڵکێشم و
خەون بە ماچێکی تریشەوە ببینم
فێری کردم کفنی مەرگ
بە هۆنینەوەی شیعرێک بۆ ژیان بدڕم و
لە تابلۆی گەڵا هەڵوەریوەکاندا
سیمای چرۆ سەوزەکان ببینم
رێی رۆشتنی لێگرتم
لەو ئێوارەی شەقاوم بەرەو عەدەم دەنا و
بەڵێنی ژوانێکی تەڕتر لە باران و
گەرمتر لە ئاگری پێدام
لە قرچەی سووتانما
منی دایە دەست حەزرەتی شنەبا و
وتی ئەم پیاوە سەرچڵە ئەمانەتی منە
دڵیم بۆ فێنک بکەوە
بە باوەشە گەرمەکانی
پیاڵەی بەتاڵی وجودمی پڕکرد لە شەراب و
بە هەنسکە حەسرەتبارەکانی
سەرتاپای ژیانمی لە خەندە هەڵکێشا
بە چاوە فرمێسک تێزاوەکانی
دەیڕوانییە کاروانی کەیف و سەفام و
لە نوێژەکانی عەشقیشا
یەکەمین دوعای بۆ مانەوەی من بوو
لە کۆتایی هەموو رێگەکانیدا
هەر ئەگەیشتەوە بە ئەوینی من و
منیش لە کۆتایی هەموو خەونێکما
لە باوەشی ئەودا ئەنووستم.

سوێد – ستۆکھۆڵم

زەنگی چاوەڕوانیت.. شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

با دوای نەمانیشم،
زەنگی چاوەڕوانیت،..
لە نزرگە سپیەکانی تەنیایی،
با هەر بزرنگێتەوە،
پێدەشتی وتەیەک ، کە نەوترا..
سووربو□ خوێنی چرپەیەک،،
لەگەڵ خۆتا بردت،،
هەموو مانگێک…
بە ئاوێنە سەماکەرەکانی،،
خۆیەوە قەشەنگە،،،
گەرچی وێنەکانی تۆ،،
تیایانا، هەڵخەڵەتێنەرە،،
تازە باکم بەو پەنجەرەی..
عیشقەش نیە،،
لە کۆشکی پەمەیی گزنگا،،
نیوەی بۆ سەرابی،،،
ڕوخسار تەمنشینت گرتوەتەوە،،
بۆگوڵاوی ماچی بارانیش،،
جارێکی تر،،
بە لێوی گەڵا مۆرەکانی..
شیعری ژوانێکی،،،
سەر زەریاتا نایەت،،
نیگای شەرمنی ئەوخۆرە ڕەشەش،،،
لە ترسی نەهاتنت،
لە پشت پرچی ئاڵو واڵای…
دار چنارە سەرهەڵگرتوەکان،
خۆی حەشاردا،،،
قۆخی ژەهرینی کۆچ..
جارێکی تر،،بە ناچاری ،،

لەسەر زارم تام ئەکەم،،،
د□ بینم لەسەر تەوێڵی …
هەر سۆفیگەرێکی..
ڕێی حەجی حەقیقەت،،
خاڵێکی قەترانی هەیە،،،
ئەوە پنتی بێهودەییە،،،
ئەی کۆچەری هاورێ..
هیچ شوێنێ کانی ئ□ بەدی..
لێنیە، هاوڕێ!،،
چی سمفۆنیایەکی خەمگینە،،،
لەم دەشتی چۆڵی کاتژمێرە پۆڵاییانە،،
بە دیار گیانەڵەی فریشتە ..
ئیبلیسیە قەشەنگەکانی جوانی،،
لمی تەمەنی وەریومان ،،
بە بێژەنگی جەنگە..
ڕەنگ خۆڵەمێشیەکانا،،
ببێژینەوە!
لە بیابانستانی مرۆڤ،،،
خۆم و کتێبێک،،
لە شیعری ئاو،
ئەچمەوە خەڵوەتی سەرەتاکانی بوون،،
□□ژمێری ڕابردوو ..
داهاتوو ، پەرشو بڵاوی …
تێپەڕبوونی پەپولە شینە تێپەڕبوەکانی..
شارێ لە تەمتومان ئەکەم،،
ئەبێ چەند پەپولەی شینی باڵقرتێنراو..
بە پرچی ئاوریشمی خۆی..
ڕۆحی خۆی سپاردبێتە..
زەریای ژینێکی هیچ؟!
پریاسکەی وشە سەرهەڵگرتوەکان،
هەڵئەگرم و..
لە خاڵێکی تری کۆچەوە دەگەڕێمەوە،،
بەندەرە دڕندەکانی منداڵی،،،
ئای چەند خوێنی قەترانیمان،،
لە شەوە ئەفسونیە یاخیەکانا …
ڕژان، هاوڕێ!،،
بەڵام ئێستاش داڵەشەکان..

لە سەر جەستی پاکیزەی شارا،،
دەنوکیان لە دەمارەکانی…
کانی ئەندێشە گیرکردوە،،
تێزابی کوژەری چاو،
کاتێ تۆ پێکانت، بەرەو،،،
ویستگە دوورەکانی گومان هەڵگرتوە،
بەڵام شوێنەکان…
لەم جەستە بەزیوەی بەردەم،،
باهۆزی مەرگەوە،
سنووری وڵاتێ،،
لە گزنگی پرتەقاڵی،،
ئەبڕن و…
هەر جەستەی درزبردوە،،
بە لافاوی خەفەت..
جەستەی هاوتەریبی..
وەک خۆی نامۆ ئەکا،،
مادام هەر ئەمرین،،،
ئیتر چی کارمان،
بە گابەردی مێژوە!؟
مادام چاو لەسەر چۆلەکە..
ئاڵتونیەکانی منداڵی دائەخەین،
چی باکمان بە بارانی..
لێخن و قوڕاویەکەی تەمەنە؟!
ئیترتۆش ئەی ئەو تەمەی ..
کە هەم هەیت..و…
و هەم نیشیت،،
لەپیاسەی سەرابی خۆتابە، منیش..
بە دیار تەرمی بێدەنگیەوە،
چاو بڕوانمە،،،
سۆفی مانگی ماتەمگێڕ،،
زەریاش لەگەڵ شەو،،
دەستی تێکەڵاوە،،
لە پلانڕێژی هەپروونبوونی ..
پەپولە شینەکانی ئەڤین،،
ڕەنگی سوتماکی چاوەڕوانی،
برینی دیواری نشینگەی دڵ،،
ئەتەنێتەوە،،

هانای پەنجەرەیەک،،،
بە ئاوێزانی تیشکە..
لە نیگای دیدەنیت،،
گەرچی شەپۆلەکانی دەرچوون،
لە ئافاتی بوون ،
شەکەت و بێزار

....
وێنەکە تابلۆیەکی نیگارکێشی فەڕەنسی
Paul Cézanne – Clearing